

James LACEY

ANUL ÎN CARE
DUMNEZEU
A MURIT

Isus și Imperiul Roman
în 33 d.Hr.

Traducere din limba engleză
de Cristina Michaela Tache și Gabriel Drăghici

POLIROM
2026

Cuprins

Preludiu. *O crimă tipic romană*.9

Partea întâi

NOUL TESTAMENT ȘI CRITICII LUI

UNU: A existat Isus?13

DOI: Cine a scris Evangheliile?23

TREI: În căutarea lui Isus35

Partea a doua

LUMEA ROMANĂ

PATRU: Ce a fost Imperiul Roman?47

CINCI: Roma guvernează lumea52

ȘASE: O radiografie a lumii romane59

ȘAPTE: Lumea romană se îmbogățește.85

OPT: Ce credeau romanii94

Partea a treia

TIBERIUS ȘI NEMULȚUMIRILE SALE

NOUĂ: Tiberius și noul Imperiu Roman105

ZECE: Seianus intră în scenă114

UNSPREZECE: Succesiune, revine haosul117

DOISPREZECE: Moartea lui Augustus.121

Partea a patra

IROD ȘI NAȘTEREA LUI ISUS

TREISPREZECE: Înainte de Irod.....	127
PAISPREZECE: Domnia lui Irod.....	130
CINCISPREZECE: Nașterea lui Isus	140

Partea a cincea

GALILEEA LUI ISUS

ȘAISPREZECE: Iudeea și Galileea sub domnia lui Irod	161
ȘAPTESPREZECE: A fost Isus zelot?	168
OPTSPREZECE: Israel: moartea lui Irod și copilăria lui Isus.....	181
NOUĂSPREZECE: Dezvoltarea economică a Galileei.....	189
DOUĂZECI: Galileea lui Isus în anul 33 d.Hr.....	194

Partea a șasea

TIBERIUS LA CONDUCEREA IMPERIULUI

DOUĂZECI ȘI UNU: Tiberius versus Germanicus.....	203
DOUĂZECI ȘI DOI: Ascensiunea lui Seianus	213
DOUĂZECI ȘI TREI: Căderea lui Seianus	221
DOUĂZECI ȘI PATRU: O altă catastrofă majoră a anului 33 d.Hr.	228

Partea a șaptea

SĂPTĂMÂNA PATIMILOR

DOUĂZECI ȘI CINCI: Reconstituirea ultimei săptămâni din viața lui Isus.....	237
DOUĂZECI ȘI ȘASE: Procesul lui Isus.....	246
DOUĂZECI ȘI ȘAPTE: Pontius Pilat: ce știm despre el?	262
DOUĂZECI ȘI OPT: Isus la judecată	270
DOUĂZECI ȘI NOUĂ: Ce s-a întâmplat după?	275
<i>Mulțumiri</i>	281
<i>Notă asupra traducerii în limba română</i>	283

UNU

A existat Isus?

Sunt autorul multor istorii și biografii și până acum niciodată nu am fost nevoit să folosesc nici măcar un singur cuvânt ca să argumentez că subiecții cărților mele au fost personaje reale care chiar au existat. Istoricii și publicul sunt convinși că Alexandru cel Mare și Iulius Caesar au fost oameni autentici care au trăit pe acest pământ. Adeseori, Isus nu se bucură însă de aceeași curtoazie istorică. Deși cea mai mare parte a comunității științifice este de acord că a fost o persoană reală, care a trăit pe acest pământ, există un segment semnificativ de cercetători care au defrișat păduri întregi pentru a se aproviziona cu hârtie ca să publice lucrări care-i neagă existența istorică. Cum această carte susține că Isus a fost un om în carne și oase, merită să analizăm dovezile existenței lui.

Din păcate, unul dintre cele dintâi lucruri pe care le descoperi când studiezi lumea antică este că foarte puține lucrări de valoare scrise de antici au rezistat de-a lungul timpurilor. De pildă, oamenii de știință dețin mai puțin de o treime din ce a scris Aristotel. Au supraviețuit intacte doar 35 dintre cele 142 de volume cuprinzătoare ale lui Titus Livius despre istoria Romei, iar din cele peste 80 de piese scrise de Eschil, avem doar șapte. Din fragmentele fascinante și referirile la cărțile mai vechi incluse în volumele bizantine din epoca târzie, istoricii

au aflat despre sutele de opere majore scrise de antici, dar care nu le mai sunt astăzi accesibile.

De-a lungul anilor, am contribuit cu mai multe capitole la o serie de volume colective despre Alexandru cel Mare, dar nimeni nu s-a preocupat niciun moment de existența reală a lui Alexandru, deși toate referirile antice pe care le avem despre el au fost scrise la 250 de ani sau chiar mai mult după moartea sa*. De ce? În principal pentru că știm că istoricii de mai târziu au folosit multiple surse scrise de persoane care sunt și parte a trecutului istoric, și că aceste scrieri antice, în ciuda numeroaselor contradicții dintre ele, confirmă toate povestea centrală a vieții lui Alexandru. În plus, relatările care au supraviețuit sunt susținute de dovezi arheologice solide, care atestă existența și importanța lui Alexandru în epocă.

Totuși, pentru alte evenimente și persoane din istoria antică dispunem de mult mai puține dovezi decât pentru Alexandru. De pildă, istoricii au o singură relatare, cea a lui Herodot, care să dovedească faptul că bătălia de la Maraton a avut loc. Dacă relatarea lui Herodot nu este corectă, trebuie să recunoaștem că nu știm nimic despre ceea ce a fost, probabil, cea mai importantă bătălie din lumea antică†. Cu toate acestea, istoricii cred că Herodot face o prezentare exactă a acelei bătălii. De ce? Sunt mai multe motive, dar cel mai important este că știm cum era relatată istoria în perioada aceea. Grecia nu adăpostea mii de scribi care să transcrie cu răbdare opera lui Herodot pentru a fi distribuită publicului larg. Însă Herodot și-a câștigat faima recitând pasaje din opera lui în fața unui public plătitor. Cum publicul cerea

* Faptul că Alexandru a existat este atestat în biografiile scrise de istorici antici precum Diodor din Sicilia, Quintus Curtius Rufus, Arrian, Plutarh și Marcus Iunianus. Totuși, niciunul dintre acești scriitori nu a trăit în timpul lui Alexandru. Cel mai apropiat, Diodor din Sicilia, s-a născut la aproximativ 250 de ani după moartea lui Alexandru, iar cei mai mulți au scris unul sau două secole mai târziu. Totuși, au folosit surse transmise de persoane care-l cunoscuseră pe Alexandru, cum ar fi Calistene, istoricul oficial al lui Alexandru, și Ptolemeu, unul dintre generalii lui Alexandru. Din păcate, au supraviețuit numai fragmente minuscule din aceste lucrări timpurii.

† Herodot, *Istoriei*, 6.109-115. Și alți autori antici – Plutarh și Nepos – au scris despre bătălie, dar au făcut-o secole mai târziu, adăugând prea puțin la relatarea lui Herodot.

minuni și distracție, Herodot și-a împănă scrierile cu povestiri fantastice despre furnici uriașe care săpau căutând aur în India și despre renașterea păsării Phoenix în Egipt*. Dar oamenii mai plăteau și ca să audă cronici ale propriilor istorii, plătind pentru a fi consemnate de poeți și istorici. Tați care luaseră parte la Maraton sau la bătăliile celui de-Al Doilea Război Persan – Termopile, Salamis și Plateea – își aduceau copiii să asculte relatări despre acele bătălii și credeau cu tărie că sunt fidele și corecte din toate punctele de vedere. Dacă Herodot îndrăznea să spună o poveste care nu era în conformitate cu faptele cunoscute, erau literalmente mii de martori oculari la acele evenimente despre care relata el, și ei nu ezitau să-l corijeze.

Herodot nu a fost singurul istoric care și-a câștigat existența în acest fel. Într-o societate majoritar analfabetă, fără televiziune, smartphone și toate celelalte distracții moderne, povestitorii erau la mare căutare. Numeroși istorici desconsideră relatările istorice înrădăcinate într-o tradiție orală mai veche, pretextând că ele tind să permită modificări la fiecare repovestire. În acest caz, istoricii judecă tradițiile orale prin prisma jocului din școala elementară numit „telefonul fără fir”. În acel joc, un copil primește o propoziție care trebuie șoptită rând pe rând tuturor elevilor din clasă. Inevitabil, când ultimul elev repetă mesajul, acesta nu mai seamănă cu cel inițial. Judecând aiudoma, ei nu iau în considerare importanța pe care asemenea societăți o acordau transiterii orale a ideilor. Povestitorii începători erau instruiți de cei cu experiență până când puteau să relateze cuvânt cu cuvânt fiecare povestire care le era încredințată. În plus, aceste istorisiri erau relatate în fața unui public cultivat, care le mai auzise pe cele mai multe dintre ele de nenumărate ori și se aștepta în mod cert să le asculte de fiecare dată fără erori. Erau societăți care-și prețuiau tradițiile și observau rapid orice abatere de la canoanele acceptate. Dacă ducem doar puțin mai departe analogia cu telefonul fără fir, imaginați-vă jocul în care toți cei din

* Herodot, *Istorie*, 3.102-105 și respectiv 2.73.1. Un posibil răspuns la mitul furnicilor care săpau căutând aur a fost oferit de *The New York Times* în 1996. Articolul specula că furnicile erau marmote uriașe care scoteau aurul la suprafață atunci când își săpau vizuinile. Vezi Marlise Simons, „Himalayas Offer Clue to the Legend of the Gold Digging Ants”, *The New York Times*, 25 noiembrie, 1996.

clasă au auzit deja mesajul și fiecare trebuie să-l repete pe rând cu voce tare ca să-l audă toți ceilalți elevi. În această versiune a jocului, toți elevii sunt gata să-l corecteze imediat pe cel care s-ar abate de la mesajul inițial.

Aproape sigur acesta a fost modul în care s-au răspândit Evangheliile printre cei din prima generație de creștini. Înainte de a fi consemnate, aceste narațiuni au circulat în comunitatea mică de creștini care erau deja extrem de familiarizați cu ele. De fapt, cei mai mulți trăiseră aceste istorisiri – fie că luaseră parte la ele, fie că fuseseră spectatori interesați. Acei creștini originari nu inventau povești ca bază a unei noi teologii, ci doar își repovesteau experiențele trăite. Mai mult, așa cum vom vedea, istorisirile orale au fost consemnate în timpul următoarei generații după moartea lui Isus, când acuratețea lor putea fi verificată de martori direcți la evenimentele legate de viața lui Isus. Dat fiind modul cum au luat naștere Evangheliile, istoricii ar trebui să le accepte ca documente istorice exacte cu o mai mare deschidere decât o fac în mod obișnuit. Poate pentru că Evangheliile sunt totodată și baza teologiei creștine, istoricii tind să caute orice motiv posibil pentru a nu considera cărțile Noului Testament ca fiind documente istorice. Drept urmare, folosesc metode care sunt opusul celor pe care le utilizează pentru toate celelalte texte antice. De obicei, când istoricii sunt confrunțați cu lucrări antice care relatează două versiuni diferite ale aceluiași eveniment, impulsul corect și imediat este să combine cele două relatări într-o narațiune omogenă. Ceea ce nu fac este să dea deoparte contradicțiile ca fiind plăsmuiri ale imaginației autorului. De exemplu, relatarea lui Polybius și cea a lui Titus Livius despre cel de-Al Doilea Război Punic diferă semnificativ. Niciun istoric reputat nu ia vreun moment în calcul să ignore acele fragmente în care cei doi autori nu sunt de aceeași părere. Dimpotrivă, fac eforturi să descopere dovezi care să-i ajute să găsească explicații raționale pentru acele diferențe, în speranța că vor sintetiza narațiunile într-o relatare omogenă. Acolo unde acest fapt e imposibil, istoricii le prezintă cititorilor ambele versiuni, însoțite de obicei de o analiză despre care versiune ar putea fi mai exactă, bazându-se pe prevalența tuturor dovezilor disponibile.

Așa cum vom vedea, Evangheliile sunt rareori tratate cu aceeași îngăduință. Mult prea adesea, relatările evenimentelor din Evanghelii

sunt considerate suspecte dacă nu sunt susținute de alte surse independente. În mod frecvent, nici acestea nu sunt suficiente, căci o comunitate destul de mare de istorici au declarat toate cele patru Evangheliile drept mituri scrise de un cult creștin în plină dezvoltare pentru a-și apăra existența. Din păcate pentru cei care au adoptat o asemenea poziție, există surse necreștine din aceeași perioadă istorică vastă, fără legătură cu autorii de evanghelii, care atestă că Isus chiar a existat. Prin urmare, dacă revenim la întrebarea centrală a acestui capitol – a existat Isus? –, putem să folosim mai întâi afirmațiile celui mai important istoric al Imperiului Roman timpuriu, Tacitus, care a scris despre marele incendiu din Roma din timpul domniei lui Nero:

Pentru a stinge zvonul, Nero a pus la cale învinuirea unor oameni, urâți de toată lumea pentru infamiile lor, și i-a supus la chinurile cele mai crunte; lumea îi numea „creștini”. Numele li se trage de la Christus [Hristos], care, în vremea împăratului Tiberius, fusese condamnat la moarte de Pontius Pilatus. Reprimată pentru un moment, această superstiție funestă se răspândea din nou nu numai prin Iudeea, locul de obârșie al acestui flagel, dar și la Roma, unde se revarsă de pretutindeni toate grozăviile sau ticăloșiile și își găsesc mulțime de adepți*.

Istoricii care susțin că Isus este un mit folosesc două argumente principale ca să ignore acest pasaj al unui autor considerat cel mai minuțios și mai de încredere dintre toți istoricii Romei antice. Primul și cel mai incriminator este că pasajul a fost interpolat de un creștin la o dată ulterioară. Sunt două aspecte care merită menționate aici: în primul rând, adepții acestei idei știu că susțin ceva ce nu poate fi combătut de nicio dovadă disponibilă. În al doilea rând, procedează – și asta adesea devine un clișeu – cum nu fac cu niciun alt pasaj din textele antice: îl declară pur și simplu o fantezie pentru că nu se potrivește cu narațiunea lor preferată.

Din fericire, cei mai mulți dintre noi nu suntem orbiți de idei preconcepute și ne putem folosi de bunul simț ca să decidem dacă Tacitus a scris sau nu pasajul. De exemplu, ne întrebăm ce fanatic îndârjit –

* Tacitus, *Anale*, 15.44.

imaginați-vă un călugăr din Evul Mediu întunecat lucrând de unul singur într-o celulă umedă – a copiat cu răbdare manuscrisul lui Tacitus, apoi a decis că era un bun prilej să-l menționeze pe Hristos chiar în acel pasaj. După ce a făcut interpolarea, a considerat că se poate opri în momentul acela, întrucât unica lui contribuție era cu siguranță suficientă ca să ajute la răspândirea credinței printre generațiile următoare de cititori. Este într-adevăr un călugăr remarcabil, care, după ce a inserat acea unică mențiune despre mult iubitul său Hristos, a rezistat oricărei tentații de a o mai face în oricare altă parte a manuscrisului. Ba chiar mai mult, ne întrebăm cum de a reușit să surprindă cursivitatea și sintaxa scrierii lui Tacitus fără să fi avut vreo pregătire ca plastograf. Și, din fericire pentru el, niciun alt călugăr care lucra într-o altă celulă la fel de umedă și rece nu a copiat pur și simplu versiunea originală fără să-l menționeze pe Hristos în narațiune, lăsând versiunea călugărului nostru mult prea zelos într-o dispută veșnică.

Tot nu este suficient? Faceți-vă puțin timp să analizați restul pasajului și observați ce altceva a omis să adauge sau să elimine cel care presupunem că a făcut interpolările. Oare un creștin care voia să adauge propriul pasaj la lucrarea lui Tacitus ar fi fost de acord ca rândul care se referea la creștini ca fiind „oameni urâți de toată lumea pentru familiile lor” să rămână în text? La fel, este puțin probabil ca presupusul nostru editor creștin să-l fi menționat pe Hristos în lucrare, pentru ca apoi să-și numească propria credință „superstiție funestă” și „flagel” – unul din multele care infectează Roma, „unde se revarsă de pretutindeni toate grozăviile sau ticăloșiile”. Închipuiți-vă pentru o clipă geniul acestui personaj solitar căutând o modalitate de a-l introduce pe Hristos în textul lui Tacitus astfel încât să fie credibil două mii de ani mai târziu. Momentul lui de triumf a fost atunci când a hotărât să scrie în numele lui Hristos și să facă incluziunea credibilă folosind restul paragrafului ca să-și hulească dumnezeul și să insulte religia căreia își dedicase viața. Vi se pare rezonabil? Nu. Acest întreg pasaj nu putea fi decât opera unui păgân roman care condamnă creștinismul. Și totodată este și o dovadă scrisă, în afară de Evangheliile, că Isus a existat.

Ultima speranță pe care o au istoricii poate fi ignorată și ea fără probleme. În acest caz, cei care sunt absolut hotărâți să demonstreze

că Isus este un mit pretind că menționarea lui de către Tacitus este o greșeală de transcriere. Această afirmație se bazează pe un pasaj din Suetonius, care spune că Claudius i-a alungat pe evrei din Roma „deoarece iudeii, la instigarea lui Chrestus, se răzvrăteau continuu”^{*}. În această versiune, Chrestus este alt iudeu care crea probleme în timpul domniei lui Claudius, unul care nu mai este menționat sau întâlnit în niciun alt text. Totuși, există un consens general că Chrestus este ortografierea greșită a lui Christos, care apare frecvent în lucrările creștine, în special în scrierile grecești – *Chrēstianos* în loc de *Christianos*. Mai mult, oricine susține că Tacitus s-a referit la altcineva decât la Isus ar trebui să explice cum acea altă persoană – Chrestus – a reușit să ajungă să fie executată de Pontius Pilat, după cum afirmă clar Tacitus, pentru ca apoi să pună bazele comunității creștine care l-a înfuriat atât de tare pe Nero.

Cel de-al doilea istoric antic care-l menționează pe Isus este Josephus Flavius, născut la patru ani după crucificarea lui Isus. El este autorul *Antichităților iudaice*, o istorie a poporului evreu de la începuturi până pe la mijlocul secolului I, și al *Războiului iudeilor*, care are legătură cu distrugerea Ierusalimului și căderea fortăreței Masada în anul 73 d.Hr. Operele lui vaste sunt folosite adesea pentru a completa ce se află în Evanghelii, deoarece a scris pe larg despre numeroase personalități din Noul Testament. Astfel, dacă Isus a existat, ne-am aștepta să-l găsim menționat în operele lui Josephus. Și este. Mai întâi în *Antichități iudaice*:

În vremea aceea a trăit Isus, un om înțelept, dacă poate fi numit aieva om. El a fost autorul unor uluitoare minuni și învățătorul oamenilor care erau bucuroși să afle adevărul. A atras de partea lui o mulțime de iudei, dar și o mulțime de păgâni. Acesta a fost Hristos. Chiar dacă Pilatus, datorită acuzațiilor aduse de fruntașii poporului nostru, l-a ținut pe cruce, n-au încetat să-l iubească cei ce l-au îndrăgit de la început. Căci li s-a arătat a treia zi iarăși viu, așa cum au prezis profeții trimiși de Dumnezeu, înfăptuind și o mie de alte miracole. De atunci și până azi dăinuie poporul creștinilor, care își trage numele de la dânsul[†].

* Suetonius, *Claudius*, 25.4.

† Josephus, *Antichități iudaice*, 18.3.3.